

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVIND SITUAȚIA MOȘNENILOR DIN SATUL GEMENEA ÎN PRIMELE TREI DECENII ALE SECOLULUI XIX

PÎRVAN DOBRIN

În privința satelor de moșneni, județul Dimbovița este bine reprezentat, documentele atestând existența unor puternice vetre de țărani liberi, așezate, în special, în zona dealurilor subcarpatice, dealungul văilor Dimboviței și Ialomiței.

În ciuda numeroaselor acaparări de pământ și a unor transformări interne ce duc la lichidarea devălmășiei absolute inițiale, obștea de țărani liberi a rămas o realitate vie, perpetuându-și existența pe o perioadă îndelungată de timp, datorită luptei aprige purtate de membrii săi dealungul veacurilor.

Un bogat material documentar ne permite să urmărim evoluția uneia din cele mai reprezentative obști țărănești libere din județul Dimbovița, aceea a satului Gemenea.

Datorită răpirilor anterioare de jământ, la jumătatea secolului al XVIII-lea constatăm că o bună parte din țărani liberi căzuseră în rumânie, nemaipăstrându-și libertatea decât 2 cete de moșneni : Onceștii și Virceștii, angrenate, ele însele, într-o aprigă luptă cu mănăstirile Radu Vodă și Sf. Gheorghe din București, intrate în posesia unor pământuri din hotarul satului Gemenea ca urmare a unor donații, în perioada anilor 1742—1744 ¹.

În tot restul veacului al XVIII-lea moșnenii gemeneni vor purta un șir întreg de procese cu cele două mănăstiri, ce se făceau vinovate de dese încălcări de hotare și răpiri silnice de pământ, amenințând, în dese cazuri, chiar libertatea moșnenilor.

La începutul secolului al XIX-lea moșia Gemenea se află în stăpînirea celor 2 mănăstiri amintite, a boiernașilor Vârzari și a celor 2 cete de moșneni ², persistînd stăpînirea în devălmășie asupra pădurii, apelor și a veniturilor încasate la trecerea turmelor ciobanilor „ungureni“ pe puntea de peste apa Dimboviței. Într-un zapis din anul 1808, prin care unul din moșneni își vindea partea sa de moșie, se arăta :

„Să să știe și împărțeala aceștii moșii, după cum am pomenit de la părinții mei, stăpînindu-să deavalma la pădure și la apă, iar livezile și pometurile sînt știute ale tuturor, care pã unde stăpînesc. Din tot venitul din pădure și de la punte, e al boiernașilor Vârzari o parte, On-

¹ Fil. Arh. St. jud. Dimbovița, Colecția Documente foi volante, doc. nr. 6/1745.

² Ibidem, doc. nr. 41/1810.

ceștii și cu mănăstirea Radu-Vodă o parte, sfânta mănăstire Sf. Gheorghe și cu Virceștii și cu neamul din care mătrag eu, o parte“³.

Deposedările anterioare de pământ și-au pus amprenta asupra situației moșnenilor. Din stăpîni inițiali ai întregului „hotar“ al satului, o bună parte din moșneni și-au pierdut pământul și libertatea, ajungînd rumâni ai mănăstirilor sau ai Vărzarilor. Cele două cete de moșneni vor continua, în perioada la care ne referim, lupta pentru apărarea pământului lor, devenit ținta unui nou acaparator, polcovnicul (căpitanul) Alexe Radovici-Birsescu, sudit austriac, căsătorit cu Anița, sora stolnicului Răducanu Voinescu.⁴

Anița primise ca zestre la căsătorie „două pogoane de loc înfundat“ în hotarul moșiei Gemenea,⁵ terenul în cauză constituind baza de la care va porni polcovnicul Alexe acțiunea de acaparare a pământurilor stăpînite de cele 2 cete de moșneni.

Profitînd de greutățile materiale prin care treceau moșnenii, datorită deselor și îndelungatelor judecăți și a birurilor împovărătoare puse de domnie, Alexe și soția sa efectuează, începînd cu anul 1805, mai multe cumpărături de pământ.

O primă cumpărare este atestată documentar de un zăpis din 1 ianuarie 1805, prin care moșneanul Nicolae sin Gheorghe Siurescu, avînd nevoie de bani pentru a-și achita datoriile, vinde lui Alexe partea sa de moșie, cu suma de 200 taleri și 4 banițe de porumb.⁶

Începînd cu această dată cumpărătorile de pământ se succed, fiind făcute în cele mai multe cazuri de către Anița care, datorită locului înfundat primit de zestre, se considera părtașă la devălmășia gemenilor, în drepturi egale cu ceilalți moșneni, putînd face deci uz de dreptul de protimisis.⁷

Tendința de acaparare vicleană a pământului apare în mod vădit, deoarece stăpînirea unui simplu loc înfundat nu putea atrage după sine egalitatea în drepturi cu ceilalți membri ai obștii.

Această afirmație este întărită de un zăpis din 25 iunie 1810, prin care Radu sin Diicul Vraciul, vînzînd soției polcovnicului Alexe partea sa de moșie, specifică: „și rămîne dumneaei în locul meu moșteancă și să mă ocrotească de bir cît voi trăi“.⁸

Același lucru consemnează și un alt zăpis din 1 noiembrie 1809, dat de Preda Vraciul „la mina aceleiași Anița Birseasca, prin care îi vinde partea sa de moșie din hotarul Gemenea: pometuri, livezi de fîn, dreptul asupra pădurii stăpînite în devălmășie și partea din venitul punții de peste apa Dimboviței.

Zăpisul în cauză dă informații și cu privire la modul de împărțire a acestui venit al punții, consemnînd că se „împărțea pã moși: o parte lua boierii Vărzari și altă parte lua mănăstirea Radului Vodă din București cu Onceștii, altă parte sfânta mănăstire Sfântul Gheorghe din

³ Ibidem, doc. nr. 33/1808.

⁴ Ibidem, doc. nr. 45/1816.

⁵ Ibidem, doc. nr. 50/1818.

⁶ Ibidem, doc. nr. 32/1805.

⁷ Ibidem, doc. nr. 50/1818.

⁸ Ibidem, doc. nr. 32/1808.

București cu Virceștii... Lua sfânta mănăstire un ban și noi toți un ban și acel ban îl făceam în două cu Virceștii și acea jumătate de ban îl împărțeam cu vărul meu Grigore, sau cu vărul Radu... i cu unchiul meu Nicolae“.⁹

Se observă deci, că partea din venitul punții era proporțională cu părțile de moșie deținute de fiecare în parte, suma ce revenea membrului de rînd al obștii, fiind infirmă în comparație cu cea încasată de Vărzari, sau de cele două mănăstiri.

În zapisele mai sus amintite se menționează faptul că vânzările de pământ către Anița Birseasca s-au făcut cu știrea tuturor moșnenilor, dar ele nu sînt semnate în calitate de martori de nici unul din cei ce ar fi putut invoca dreptul de protimisis, ci de cîțiva dregători ai județului cu care Alexe întreținea strînse relații.

Pentru îndeplinirea țelului propus Alexe Birseșcu recurge în unele cazuri la măsluirea zapiselor, profitînd de neștiința de care a vânzătorilor, sau acționează prin interpuși, de la care răscumpără apoi zapisele încheiate.

Un exemplu este edificator în acest sens : Ștefan Bratu, unul din moșnenii gemeneni, „de multe necazuri și grele biruri ce să urma, încăpînd dator la Badea Cojracă (un interpus al lui Alexe — n.n.), i-au vindut partea lui făr de a ști și a iscăli și el zăpisul vînzării, iar în urmă s-au pomenit cu numitul sudit (Alexe Birseșcu — n.n.) că să arată stăpîn al aceștii părți de moșie, carele fiind înclinat și ajuns cu cei ce să aflau dregători într-aceea vreme, adică : ispravnic, sameș și zapciu, în feluri de chipuri mijloace dă venea asupra lor cu nesuferite și nedrepte cereri de care nu puteau jăluitoarii a răsufila, să-și mai caute de vreo altă treabă“.¹⁰

Un alt procedeu folosit de polcovnicul Alexe pentru acapararea pămîntului moșnenesc este acela al arendării pe termen lung a unor terenuri. În acest mod procedează cu moșnenii din satul Cîndești, vecini cu gemeneni, de la care arendează în anii 1805—1807 mai multe livezi de pruni. Pretextînd pierderea zapiselor originale, Alexe recurge la refacerea acestora, înlocuind termenul inițial de un an sau doi ani, cu altul de „zece ani rodnici“,¹¹ iar pentru anii în care recolta ar fi fost slabă, aceasta urma să fie considerată ca dobîndă a banilor dați de arendaș moșnenilor.

Apare deci vădită intenția arendașului de a pune stăpînire pe pămîntul moșnenesc, ocolînd, prin procedeul folosit, dreptul de protimisis și încercînd să stăpînească „ohabnic“ terenurile arendate o perioadă mai mare de 10 ani, după care, conform celor prevăzute în „Pravilniceasca Condică“, ar fi intrat în stăpînirea pămîntului.

Riposta cîndeștenilor a fost promptă, aceștia chemîndu-l la judecată la Isprăvnicatul jud. Dîmbovița.

În fața probelor incontestabile prezentate de moșneni, boierii ispravnici ai județului le acordă cîștig de cauză, anulînd zapisele de arendare

⁹ Ibidem, doc. nr. 33/1809.

¹⁰ Ibidem, doc. nr. 48/1817.

¹¹ Ibidem, doc. nr. 19/1817.

falsifiacte de Alexe Bîrsescu, care începuse a se erija într-un adevărat stăpîn al satului.

În legătură cu purtările silnice ale lui Alexe, moșnenii cîndeșteni declarau la judecată : „Că avînd și alte alișverișuri cu lăcuiitorii dintr-acest sat, s-au arătat cu multă răutate asupra lor... și i-au căznit rău, punîndu-i cu gîturile în lanțuri de hier și ținîndu-i închiși, prin pivniți și prin beciuri, cîte o săptămînă și tot nu au putut scăpa de dînsul, fiind om fără temere de dumnezeu adăogînd a zice toți cu glas mare că, mai bucuroși sînt să-și vînză tot ce au și să-i întoarcă banii, decît să fie cu astfel de stăpîn între dînșii“. ¹²

Revenind la moșnenii gemeni, constatăm din documente că Alexe, folosind bătaia, schingiuirile și înscrisurile false, urmărea să-și întindă stăpînirea asupra întregului pămînt moșnenesc.

În urma acțiunii înaintate de moșneni la Isprăvnicatul județului Dîmbovița, este trimis în satul Gemenea, pentru cercetarea celor reclamate, postelnicelul Chivu Condîcaru, care în raportul întocmit arăta că „jăluiitorii gemeni adusesă martori străini de prin alte sate : Voinești, Cîndești și din satul lor Gemenea, ot sud Dîmbovița și din satu Runceasa, ot sud Muscel... care arată cum că plîngerile gemenenilor jăluiitori sînt adevărate și le-au și pătimit de la numitul căpitan“. ¹³

Pe lingă răpirea pămîntului moșnenii mai reclamau și alte abuzuri înfăptuite de Alexe Bîrsescu.

În mod silnic acesta procedează la deposedarea moșnenilor de dreptul de a percepe taxa de trecere a punții de peste riul Dîmbovița de către turmele ciobanilor ungureni, încasînd pe seama sa partea ce revenea moșnenilor.

În același mod procedează și cu tîrgul ce se ținea în fiecare an și ale cărui venituri moșnenii le întrebuițau la întreținerea bisericii : „Tîrgu ce să făcea pă moșie l-au făcut iarăși zapt, precum mărturiile arătară și ce au adunat dumnealui, bisericii nu au dat ca să ajutoreze hramul, ci l-au tras de se face lingă casa dumnealui și ia singur ce să agonește“. ¹⁴

Consecvent în îndeplinirea țelului său de acaparare, polcovnicul Alexe își construiește în sat o adevărată curte cu nenumărate acareturi, precum și o moară pe apa Dîmboviței. Cu acest prilej procedează la tăieri masive din pădurea stăpînită în devălmășie de moșneni, înecî în raportul lui Chivu Condîcaru se arăta că „le-au prăpădit pădurea de tot, căci partea de moșie a Predii Vraicului, deși au cumpărat-o de la el, dar fiind [moșia] de frăție nealeasă, nu se știe partea sa de moșie unde este și de are parte sau nu“. ¹⁵

Deoarece moșnenii primesc cîștig de cauză, Alexe apelează la judecata Departamentului Străinelor Pricini, pentru ca în cele din urmă pricina să ajungă în fața Divanului.

Veliții boieri al Divanului acordă și de această dată cîștig de cauză moșnenilor, considerînd că „fiind pîritul dovedit de sudit și supus la

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, doc. nr. 40/1810.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

streină stăpînire, n-au putut să cumpere și să stăpînească, aici în pămîntul țării, lucru nemișcător, nici pe numele lui, nici pe numele soției lui".¹⁶

Boierii din Divan mai motivează această hotărîre și prin faptul că Alexe s-a purtat „ca un vrăjmaș și tiran asupra moșnenilor, făcîndu-să stăpîn pã moșia lor și păgubindu-i în multe chipuri cu prăpădirea pãdurii și cu multe alte zulumuri, zavistii și necazuri ce au pătimit de la dînsul, cugetînd sã-i scoață cu totul din moștenirea lor”.¹⁷

Domnitorul Ioan Gheorghe Caragea aprobă întru totul cele expuse în anaforaua veliților boieri și prin cartea emisă la 28 ianuarie 1818, hotărăște îndepărtarea lui Alexe din pãmîntul moșnenilor.

Domnitorul poruncește ca acestuia sã-i fie interzis a mai merge la moșia soției sale de la Gemenea, această moșie urmînd a fi mäsurată și delimitată prin punerea unor semne de hotar, pentru a nu permite alte încãlcãri ale pãmîntului moșnenilor.¹⁸

Schimbarea domniei și venirea pe tronul Țării Românești a domnitorului Alexandru Nicolae Suțu, dă prilejul redeschiderii judecãții.

De această datã acțiunea împotriva moșnenilor este intentată de Anița, soția polcovnicului Alexe, care semnează jalba cãtre domnitor cu numele ce îl avea înainte de cãsătorie, cu scopul vãdit de a nu mai putea fi invocatã în fața judecãții supușenia strãinã a soțului ei.¹⁹

La această judecatã participã și boiernașii Vãrzari, urmașii logofãtului Radu Vãrzaru ajunși la majorat care pe baza rudeniei lor cu moșnenii, invocã în fața Divanului dreptul de protimisis, cu scopul de a intra ei în stãpînirea pãmînturilor acaparate de Alexe de la moșneni.

Observãm deci cã, sãrãciți de lungile judecãți purtate pentru apãrarea pãmîntului lor, moșnenii gemeneni își vãd disputatã moșia între cele douã cete de acaparatori : pe deoaparte Alexe cu soția sa, iar pe de altã parte Iancu Vãrzaru cu frații sãi.

Prin anaforaua veliților boieri ai Divanului din 10 mai 1819, întãritã de domnitor, Alexe și soția sa obțin de această datã cîștig de cauzã, procedînd în continuare la noi cumpãrãri de terenuri.²⁰

Începînd cu această perioadã boiernașii Vãrzari nu se lasã nici ei mai prejos decît Alexe, efectuînd numeroase cumpãrãtori de pãmînt moșnenesc.

Pentru neplata datoriilor, o parte din moșneni sfîrșesc prin a intra clãcași pe moșia Vãrzarilor.

Astfel dintr-un zãpis din 5 septembrie 1820, reiese cã unul din moșneni, Gheorghe Gligoroiu, intrã ca clãcaș pe moșia lui Iancu Vãrzaru, pentru a nu fi scos din casã ca urmare a pierderii unui proces pentru o datorie de bani.²¹

În întreg deceniul al treilea al sec. al XIX-lea Vãrzarii se judecã cu polcovnicul Alexe, tirînd implicit în vîrtejii judecãților și pe moșnenii Oncești și Vircești, fapt care accentueazã sãrãcirea acestora.

¹⁶ Ibidem, doc. nr. 48/1817.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, doc. nr. 50/1819.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, doc. nr. 56/1820.

Datoriile contractate ii pun pe mulți dintre ei în situația pierderii libertății, astfel că, în anul 1828, numărul familiilor de clăcași de pe moșia Vârzarilor ajunge la 24.²²

Riposta locuitorilor satului împotriva acaparatorilor nu se lasă așteptată. În 1824, 20 de clăcași de pe moșia lui Vasilache și Ion Vârzaru refuzau să efectueze clacă, fiind necesară intervenția Isprăvnicatului jud. Dimbovița, pentru scoaterea lor forțată la muncă.²³

În 1826, moșnenii Oncești refuzau să participe la hotărnicia moșiei cerută de Ioan Vârzaru, știind dinainte, că aceasta se va solda cu noi răpiri de pământ.²⁴

În lucrarea de față am încercat să prezentăm numai câteva din procedeele folosite pentru acapararea pământurilor țărănimii libere, într-o perioadă plină de frământări sociale, economice și politice.

Desigur că arsenalul mijloacelor folosite de acaparatori era mult mai cuprinzător, țelul unic fiind acapararea unor cât mai mari întinderi din pământul ale cărui produse erau tot mai des solicitate de piață.

---

²² Ibidem, doc. nr. 71/1828.

²³ Ibidem, doc. nr. 63/1824.

²⁴ Ibidem, doc. nr. 67/1826.